

Kader selectie en waardering cultuurhistorische objecten en gebieden

Inleiding

Om cultuurhistorische onderzoeken onderling te kunnen vergelijken, is het van belang dat niet alleen de vorm, maar ook de inhoud vergelijkbaar is. Om die reden werkt de gemeente Doetinchem met een zogenaamd selectiekader wat is afgeleid van de criteria zoals die door de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed worden gebruikt. De verschillende onderzoeksbureaus onderschrijven het gebruik van deze criteria. Afhankelijk van het soort onderzoek komt het er meer of minder op aan om alle criteria te benoemen. Als het onderzoek een redengevende beschrijving betreft, is het de bedoeling dat alle criteria gewaardeerd worden. In andere onderzoeken kunnen ze als hulpmiddel gebruikt. Naast de criteria zijn er beleidswensen die puur Doetinchems zijn. Voor iedere gemeente geldt dat deze unieke waarden heeft die lokaal bepaald zijn. Juist omdat er in Doetinchem in het verleden veel verloren is gegaan aan cultuurhistorie, tellen deze lokale waarden zwaar. Ook als dezelfde waarden regionaal of nationaal niet zo heel bijzonder zijn.

Waardering

Als een onderzoek dient als ingrediënt voor een transformatie, gebiedsvisie of ander ruimtelijk project, dan moeten de cultuurhistorische waarden vooral inzichtelijk gemaakt worden. Of ze nu groot zijn of klein. Het gaat er dan vooral om dat hun functie duidelijk wordt in het licht van de nieuwe ontwikkeling. Dat er wordt bekeken of ze een meerwaarde in die ontwikkeling kunnen hebben en tenslotte welke aspecten heilig en dus behoudenswaardig zijn en welke aspecten op een andere manier van belang zijn. Bijvoorbeeld omdat ze het verhaal van de plek kunnen vertellen. De waardering voor een potentieel monument moet vooral overduidelijk zijn op alle toetsbare elementen en aantonen dat een bepaald niveau al dan niet wordt behaald. Door potentiële monumenten op een vergelijkbare manier te beoordelen, kan tot op zekere hoogte worden gewerkt met een ondergrens. De gemeente kan bovendien met een goede onderbouwing aangeven waarom ze de monumenten (of andere) status wel of juist niet wil toekennen. Het toekennen van een status is simpel als het gaat om toppers en hetzelfde geldt voor de weigering van objecten uit de onderlaag. Moeilijk wordt het pas als het gaat om objecten met gemiddelde waarden. Juist dat niveau is binnen de gemeente Doetinchem sterk vertegenwoordigd. Dit besef is het beste argument om met een goed selectiekader te werken.

Ondergrens

Een ondergrens kan direct zichtbaar worden gemaakt met een puntentelling, waarbij een ondergrens aan een score wordt gekoppeld. Dit suggereert echter een mate van objectiviteit die er nooit helemaal kan zijn in de discipline cultuurhistorie. Een architectuurhistorische stijl is gaaf of iets minder gaaf en de architect is beroemd of iets minder beroemd. Om die reden is het risico reëel dat er alsnog veel discussie ontstaat over de grensgevallen. Een puntentelling moet dan ook alleen gebruikt worden als hulpmiddel bij goed te vergelijken objecten. Zo is het systeem bijvoorbeeld een keer toegepast bij de vergelijking van naoorlogse kerken en van boerderijen in het buitengebied. Uiteindelijk zal de opsteller van de redengevende beschrijving, de specialist, moeten onderbouwen waarom het object als grensgeval wel of niet voor een bepaalde status in aanmerking komt. De gemeente Doetinchem acht het bij die afweging van groot belang dat er goed gekeken wordt naar de lokale betekenis van het betreffende object.

Daarnaast moet de bouwtechnische staat meewegen in de beslissing om een object juridisch te beschermen. De mogelijkheden om een object te restaureren en de daaraan verbonden kosten moeten opwegen tegen de waardering die aan het object is toegekend. Als er sprake is van structureel verval zoals een compleet vervallen dakconstructie, ondeugdelijke fundamenteen en grote gebreken in de muurpartijen, dan moet de gemeente alvorens het object aan te wijzen naast het cultuurhistorisch onderzoek, ook bouwtechnisch onderzoek doen. De beslissing welke uitkomst vervolgens het zwaarst weegt, ligt in deze bij het college, maar om deze beslissing te kunnen nemen, is eenduidigheid in de redengevende beschrijving een voorwaarde.

Een derde onderdeel van het Doetinchems beleid is de wens unieke en zeldzame waarden naar voren te halen. Bij de vergelijking van twee Doetinchemse panden uit dezelfde periode kan er een groot dilemma ontstaan. De één blinkt uit in bouwstijl, terwijl er weinig tot niets van de lokale geschiedenis bekend is. De ander heeft naam gemaakt dankzij een bijzonder Doetinchems verhaal, maar is op architectuurhistorische onderdelen minder gaaf dan de eerste. Onderzoeksbureaus die de opdracht krijgen een potentieel object te waarderen zullen in hun advies moeten uitgaan van de meest positieve onderdelen van een object en op die basis moeten kijken of het object monumentwaardig is of niet. Alleen zo wordt voorkomen dat unieke waarden verdwijnen. Door in de beschrijving de nadruk te leggen op de kwaliteiten van een potentieel object, zal het in het stadium van restauratie of planontwikkeling goed mogelijk zijn om keuzes te maken en minder waardevolle elementen te wijzigen of te vervangen.

Specialisten

Hoe goed we de selectiecriteria en specifieke beleidswensen ook omschrijven. Een cultuurhistorisch onderzoek kan slechts aan de gestelde kwaliteitseisen voldoen als de uitvoerder van het onderzoek voldoende vakkennis heeft. Om die reden is een zogenaamde kaartenbak

samengesteld met daarin de namen van diverse specialisten en bureaus die de afgelopen vijf jaar aan de gemeente Doetinchem producten van hoge kwaliteit hebben afgeleverd. In principe is de kaartenbak altijd uit te breiden als er ervaring is opgedaan met “nieuwe” specialisten. Voor iedere nieuwkomer zal gelden dat hij of zij de selectiecriteria en beleidswensen als vastgesteld accepteert als leidraad voor de werkzaamheden binnen Doetinchem. Het Gelders Genootschap is niet opgenomen als lid van de kaartenbak omdat dit bureau een eigen taak heeft binnen de gemeente Doetinchem. Het GG vormt de commissie welstand en monumenten en is daarmee toetsend orgaan, terwijl de partijen in de kaartenbak producten leveren ter toetsing. Bij de selectieprocedure voor aanstelling van de monumentdeskundige in de commissie Welstand en Monumenten is deze werkwijze al nadrukkelijk gecommuniceerd (najaar 2011).

Conclusie

Onderzoeksbureaus verplichten zich bij het aannemen van een opdracht om te werken met het door de gemeente vastgestelde selectiekader. In het geval van een statusbepalend onderzoek schenken zij extra aandacht aan de lokale context en waarde. Daarnaast wordt van hen verwacht dat zij in de redengevende beschrijving duidelijk maken op welke basis zij al dan niet tot een advies voor aanwijzing komen. In beginsel wordt hen gevraagd uit te gaan van de meest positieve en unieke eigenschappen van het object. Bij twijfel over de bouwtechnische staat zal nader onderzoek worden verricht waarna een afweging tussen de onderzoeksresultaten moet leiden tot een beslissing om al dan niet aan te wijzen.

Waarderings- en selectiecriteria gemeente Doetinchem

De gemeente Doetinchem vraagt van de diverse specialisten om bij het maken van onderzoeksrapporten rekening te houden met onderstaande waarderingscriteria. Als het gaat om een statusbepalend rapport is de onderzoeker verplicht aan te geven welke criteria van toepassing zijn op het te beoordelen object en welke waarden per criteria tot het advies leiden om een bepaalde status toe te kennen aan een object.

De waardering is gebaseerd op drie hoofdcriteria, die ieder zijn onderverdeeld in subcriteria. Deze criteria worden ieder getoetst op het gebied van gaafheid (authenticiteit) en herkenbaarheid en op het gebied van zeldzaamheid. Dat wil zeggen: iets is gaaf en herkenbaar en/of zeldzaam in de context van de cultuurhistorie, architectuurhistorie, of de historie van het (stedenbouwkundige en/of landschappelijke) ensemble.

I Cultuurhistorische waarden

1. **Nederzettingsgeschiedenis:** belang van het object/complex/gebied als bijzondere uitdrukking van een geografische, landschappelijke, beleidsmatige en/of bestuurlijke ontwikkeling.
2. **Sociaal-economische waarde:** belang van het object/complex/gebied als bijzondere uitdrukking van een sociaal-historische, economische, technische of religieuze ontwikkeling.
3. **Innovatieve waarde:** belang van het object/complex/gebied vanwege innovatieve waarde of pionierskarakter;
4. **Historische waarde:** belang van het object/complex/gebied vanwege de bijzondere plaatselijke, regionale en/of landelijke herinneringswaarde; bekende bewoners, beroepen, bijzondere activiteiten en/of gebeurtenissen.

II Architectuurhistorische waarden

1. **Ontwerper:** bijzonder belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester, architect, ingenieur of kunstenaar.
2. **Esthetiek:** bijzonder belang van het object/complex vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp.
3. **Detailering:** bijzonder belang van het object/complex vanwege het materiaalgebruik, de ornamentiek en/of monumentale (toegepaste) kunst.
4. **Interieur:** bijzonder belang van het object/complex vanwege de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur).
5. **Bouwstijl:** bijzonder belang van het object/complex als goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant - al dan niet met plaatselijke variaties.
6. **Bouwtype:** bijzonder belang van het object/complex als goed voorbeeld van een functionele en/of typologische ontwikkeling.
7. **Bouwtechniek:** bijzonder belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur, bouwhistorie en/of bouwtechniek.
8. **Historische gelaagdheid:** bijzonder belang van het object/complex voor de afleesbaarheid van de (bouw)geschiedenis.

III Stedenbouwkundige waarden, ensemblewaarden en landschappelijke waarden

1. **Concept:** belang van het object/complex/gebied als essentieel onderdeel van een groter geheel, dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch, stedenbouwkundig, landschappelijk van belang is voor Doetinchem.

2. **Gegroeid geheel:** bijzondere beeldbepalende betekenis van het object vanwege de situering, verbonden met de ontwikkeling/uitbreiding van Doetinchem.
3. **Verkaveling:** bijzondere betekenis van het object/landschap vanwege de wijze van verkaveling/inrichting van de openbare ruimte/specifieke functies en/of de relatie met de omgeving, zoals groenvoorzieningen, wegen en/of water (vormgeving).
4. **Silhouet:** bijzondere betekenis van het object/complex/gebied voor het aanzicht van Doetinchem.
5. **Ensemble:** bijzondere betekenis van het object vanwege de situering en/of de historisch-ruimtelijke relatie met de omgeving, zoals groenvoorzieningen, park/tuin, wegen, wateren, bodemgesteldheid en/of archeologie.
6. **Openbare ruimte:** belang van het object/complex/gebied vanwege de ruimtelijke kwaliteiten.

Model redengevende beschrijvingen

De redengevende beschrijving is een juridisch stuk dat aangeeft wat en waarom iets wordt beschermd. De tekst moet enerzijds beschrijvend en anderzijds analytisch zijn, met informatie over de bouwgeschiedenis en een heldere waardering. De redengevende beschrijving moet daarnaast voorzien zijn van een kadastraal kaartje waarop aangegeven is wat beschermd wordt. Het is van belang de datum van opname te noteren op de kaart en deze samen met de tekst door het college te laten vaststellen. In de redengevende beschrijving moeten zaken die uitgesloten worden van de bescherming expliciet vermeld worden. Het streven moet zijn om het object zo volledig mogelijk te beschrijven en het belang van het geheel en onderdelen aan te geven.

Op het voorblad van de redengevende beschrijving moet altijd duidelijk zichtbaar zijn dat het om een redengevende beschrijving gaat, door wie de beschrijving is gemaakt en wanneer. De redengevende beschrijving moet in de onderstaande volgorde de volgende onderdelen bevatten:

Naam van het object

- Adres.
- Oorspronkelijke functie.
- Huidige functie.
- Opdrachtgever.

- Ontwerp- en bouwjaren.
- Architect(en).

Inleiding

- Situering van het object/gebied: ligging in gemeente en straat, relatie met omgeving, erf, tuin.
- Beknopte toelichting van functie, naam, datering, stijl, ontwerper, opdrachtgever.
- Bouw- en gebruiksgeschiedenis.

Beschrijving

- Samenstelling en hoofdpzset van het object/gebied.
- De essentie en/of het centrale concept.
- Algemeen gevelbeeld, beschrijving exterieur.
- Bijzonderheden in exterieur.
- De ruimtelijke karakteristiek van het interieur.
- Bijzondere interieurelementen.
- Plattegrond en opstand (opstand wil zeggen het aangezicht van het object, zoals je iets ziet vanuit een toeschouwersstandpunt. De beschrijving wordt gegeven op basis van het 'platte vlak', dus zonder perspectief.

Waardering en Advies

Waardering, advies en verantwoording aan de hand van de vastgestelde waarderings- en selectiecriteria.

Model advies aanwijzing monumenten of andere statusverlenende kwalificaties

De redengevende beschrijving is een inhoudelijk document dat ingaat op de waarden van een bepaald object of gebied en daarmee de basis is voor de toekenning van een status. Het maakt echter niet inzichtelijk welke procesargumenten uiteindelijk leiden tot het definitieve advies om te beschermen. Daarvoor zal onderstaand model worden gebruikt. Het kan beschouwd worden als het conclusiedocument.

Dit model kan in worden ingevuld door de ambtelijk beleidsmedewerker cultuurhistorie en monumenten. Het model houdt rekening met de aanwezigheid van eventuele aanvullende adviezen naast de redengevende beschrijving. Dit zou bijvoorbeeld ook een bouwtechnisch rapport kunnen zijn. Het document behoort als standaardbijlage te worden toegevoegd aan het B&W advies voor toekenning van een status.

Advies Cultuurhistorie Doetinchem:

Datum:

Betreft:

- Monumentenstatus
- Status voorbescherming
- Status CW-waarde vanuit bestemmingsplan
- Status karakteristieke boerderij
- Status beeldbepalend pand
- Anders, namelijk

Beschrijving object/complex:

- Naam:
- Adres:
- Kadastrale gegevens:
- Eigenaar:
- Aanvrager:

Samenvatting onderwerp en voorgeschiedenis:

- *Korte geschiedenis van het object (inclusief gebruiksgeschiedenis).*
- *Korte toelichting op eventuele eerdere verstrekte adviezen (datum X)*
- *Stand van zaken op het moment van het voordragen voor monumentenstatus.*

Kader en definiëring van het object en onderzoek

- *Omschrijving en kader van het object: waar praten we over?*
- *Op welk onderzoek (naam / datum) is de afweging van de monumentstatus of andere statusverlenende kwalificatie gebaseerd? Omschrijving van het inhoudelijk, voorbereidend onderzoek van het object.*
- *Komt het kader van het object overeen met het kader van de potentiële monumentenstatus?*
- *Omschrijving van de vragen (advies) die aan de adviseur(s) worden gesteld.*

Toelichting op het plan:

- *Uitkomsten (cultuurhistorische waardering) en advisering van het voorbereidend onderzoek.*

Waardering van het object

- *Omschrijving van de waardering van de (onderdelen van) het object.*
- *Wat is van belang voor behoud van de cultuurhistorische waarden.*

Bescherming: wat wel, wat niet

- *Duidelijke omschrijving van de te beschermen onderdelen. Waarop ligt de nadruk en waar kan vrijer mee worden omgegaan (onder voorwaarden)?*

Advies:

- *Korte en kernachtige omschrijving van het advies van de adviseur(s).*

Toelichting op het advies:

- *Onderbouwing van het advies van de adviseur(s)*
- *Eventuele aanbevelingen.*

Samenvatting van de te beschermen elementen

- *Beschermd zijn: benoeming van de onderdelen.*
- *Niet beschermd zijn: benoeming van de onderdelen.*

Dit geldt uitsluitend als er aanleiding is om een duidelijk onderscheid te maken tussen beschermenswaardige elementen en onderdelen die dat niet zijn. Uitgangspunt is altijd de bescherming van het object of gebied als geheel.

Bijlagen bij het advies:

- Redengevende beschrijving
Naam bureau:
Auteur:
Datum en eventueel kenmerk:
- Cultuurhistorisch onderzoek
Naam bureau:
Auteur:
Datum en eventueel kenmerk:
- Kaart: voor begrenzing object/complex
Voorzien van titel of onderwerp, schaal en verklaring van de kaart
Datum en eventueel kenmerk:
- Foto's
Voorzien van titel of onderwerp, eventueel schaal
Datum:

